

**ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ РОЗВИТКУ ВИСОКОТОВАРНОГО ВИРОБНИЦТВА
В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ**

Досліджено основні джерела фінансування розвитку сільського господарства. Охарактеризовано загальні підходи щодо державної підтримки аграрного сектору економіки та наведено її напрямки в розвинутих країнах. Розроблені пропозиції щодо залучення коштів для ефективного високотоварного виробництва в сільськогосподарських підприємствах.

Постановка проблеми

Основними причинами спаду виробництва продукції в сільському господарстві є відсутність належного фінансового забезпечення товаровиробників. За ринкових умов господарювання проблема фінансування аграрної сфери країни набуває великої актуальності. Економічні перетворення спричинили погіршення забезпеченості основними засобами сільськогосподарських підприємств, необхідність оновлення яких поєднується з подоланням фінансової кризи. Виробники продуктів харчування не в змозі залучати необхідні кошти на модернізацію та інтенсифікацію виробництва. Основним ресурсом аграріїв є земля, проте вона поки що не є товаром, що могло б стимулювати надходження інвестицій у сільське господарство. У зв'язку з вище зазначеним та диспаритетом цін на продукти харчування і засоби виробництва підприємства не в змозі на відповідному рівні вести процес відтворення та спрямовувати кошти на модернізацію виробництва, що негативно позначається на конкурентоспроможності та якості продукції.

Досвід розвинених країн свідчить, що в умовах ринкової економіки ефективність агропромислового виробництва і розвиток сільських територій значною мірою залежать від державного регулювання та субсидій. Вони, в основному, спрямовуються на збільшення прибутку виробників продукції, оптимізацію структури виробництва, створення стабільних економічних, соціальних і екологічних умов розвитку аграрного сектора, задоволення потреб населення в продуктах харчування [8].

Україна, значно поступається іншим країнам світу за рівнем державних інвестувань у розвиток аграрного сектора економіки. При цьому кошти, які виділяються, спрямовуються в основному на кількісне збільшення продукції, не враховуючи при цьому якісні показники та інтенсифікацію виробництва. Постає

необхідність пошуку шляхів залучення нових асигнувань у сільське господарство та більш раціонального і цілеспрямованого спрямування державної допомоги.

Аналіз останніх досліджень

У вітчизняній і зарубіжній економічній літературі приділено достатньо уваги пошуку джерел фінансування сільськогосподарських підприємств та застосування досвіду країн світу. Ґрунтовні дослідження здійснили у своїх працях Л.І. Абалкін, Д.П. Богиня, В.Г. Бодров, М.П. Вітковський, А.С. Гальчинський, В.К. Збарський, О.В. Крисальний, Ю.Я. Лузан, І.І. Лукінов, В.М. Малес, Б.Я. Панасюк, О.М. Онищенко, П.Т. Саблук та ін. Вони зробили значний внесок у розробку зазначеної тематики, однак реалії сьогодення переконують, що чимало питань стосовно напрямків фінансування розвитку аграрного сектору в ринкових умовах залишаються недостатньо дослідженими.

Об'єкти та методика досліджень

Об'єктом дослідження є джерела фінансування розвитку високотоварного виробництва в сільському господарстві.

Методологічною основою дослідження є системний метод пізнання закономірностей розвитку аграрних підприємств, а також низка загальнонаукових і специфічних методів, які в сукупності дають змогу детально дослідити шляхи залучення фінансових ресурсів для розвитку сільськогосподарських підприємств. У процесі дослідження використовувалися такі методи: *наукової абстракції* – для формулювання теоретичних узагальнень і висновків; *аналізу і синтезу* – для вивчення характеру і причинно-наслідкових зв'язків, встановлення тенденцій розвитку явищ і процесів в аграрному секторі; *монографічний* – для вивчення досвіду фінансування сільського господарства в розвинутих країнах світу та ін.

Результати досліджень

Важливою передумовою структурної перебудови в аграрній сфері, виробництва конкурентоспроможної продукції та створення експортного потенціалу є фінансове забезпечення. Особливістю сільського господарства є те, що асигнування повертаються не одразу, а лише по закінченні виробничого циклу, який може тривати більше року. Для високотоварного виробництва в сучасних умовах господарювання, крім внутрішніх коштів, необхідне додаткове фінансування для ефективної господарської діяльності. Проте, з ряду об'єктивних та суб'єктивних причин, виробникам доводиться покладатися в основному на власні сили [6].

Фінансування високотоварних сільськогосподарських підприємств Житомирської області наведено на рисунку 1. Основним джерелом процесу

відтворення на досліджуваних підприємствах є внутрішні резерви, до яких належать власні кошти суб'єктів господарювання, що утворюються за рахунок чистого прибутку господарства та амортизаційних відрахувань. Важливим залишається пошук альтернативних фінансових ресурсів для розвитку господарств, адже кращих результатів досягнуть ті, хто зуміють мобілізувати необхідні ресурси та отримати дивіденди від ефективного їх використання.

Наразі для залучення додаткового фінансування у високотоварних підприємствах характерним є процес диверсифікації виробництва, входження у нові сфери діяльності та розширення асортименту продукції. Створюють допоміжні виробництва з переробки продукції, в результаті чого забезпечується надходження додаткових коштів, зменшується залежність від посередницьких структур. Разом з перевагами та можливостями даний процес має певні недоліки та загрози, оскільки є капітало- та трудомістким і може запроваджуватися тільки тими високотоварними сільськогосподарськими підприємствами, що досягли значного рівня розвитку основного виробництва та мають вільні виробничі ресурси.

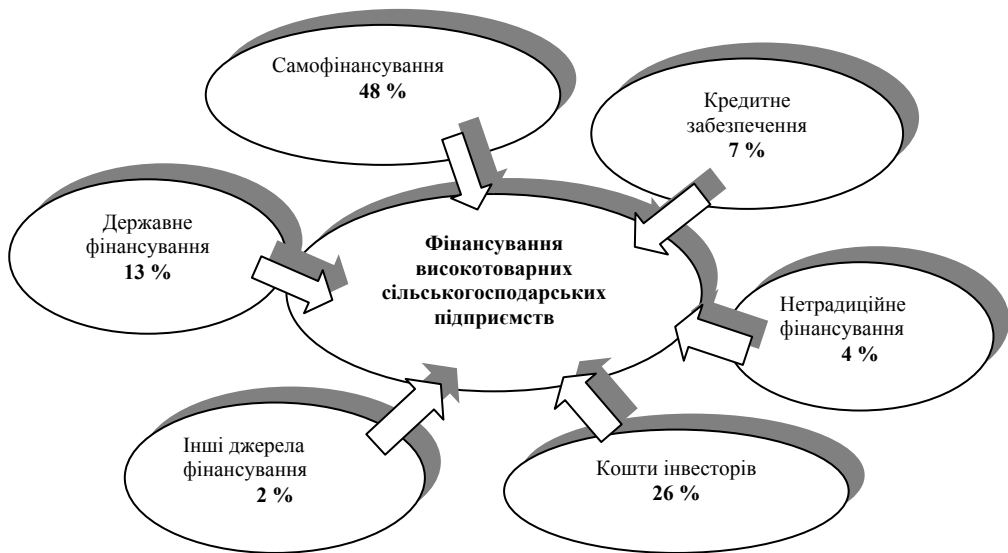

Рис. 1. Структура фінансування високотоварних сільськогосподарських підприємств Житомирської області за 2010 р.

Джерело: власні дослідження.

Важливими джерелами фінансування агропромислового розвитку провідних країн світу є довгострокові кредити банків, емісія облігацій, цільовий державний

кредит, лізинг та ін. Проте, враховуючи скрутну економічну ситуацію в країні, кредити не є ефективним джерелом фінансування процесу відтворення основних засобів високотоварних сільськогосподарських підприємств. Причини цього – високі процентні ставки (21–30 %) та низька кредитоспроможність господарств. Так, за 2010 р. з досліджуваних підприємств кредити взяли лише СТОВ «Птахівник» у ПАТ «Ощадний банк України» (1,8 млн грн під 21 % річних) та ПСП «Саверці» в ПАТ Державний «Укресімбанк» (2 млн грн. під 28 % річних). При цьому потреба високотоварних господарств Житомирської області в кредитних ресурсах складає близько 154 млн грн. Альтернативою довгостроковому банківському кредитуванню для досліджуваних господарств може стати лізинг, переваги якого у відсутності іммобілізації коштів на придбання основних фондів, можливості використання їх на правах оренди.

Необхідною умовою, на нашу думку, для залучення додаткових кредитних коштів на сільськогосподарські підприємства є створення ринку землі. Це дасть змогу збільшити капітал підприємства, зробить його більш привабливим для вкладання інвестиційних коштів. Проте, для запровадження ринку землі необхідно підготувати відповідну законодавчу базу та інфраструктуру аграрного ринку. Земля є найбільшим багатством у сільському господарстві, необхідно, щоб вона була товаром і приносила прибуток людям, які на ній працюють [9].

Близько 26 % досліджуваних підприємств працює за рахунок інвестиційних коштів. Найбільш поширеною для високотоварних сільськогосподарських підприємств формою залучення інвестицій є створення спільних підприємств та стратегічних альянсів, шляхом грошових внесків до статутного фонду господарства. Інвесторами виступають фінансово міцні вітчизняні та іноземні підприємства, які спільно із сільськогосподарськими товаровиробниками вкладають кошти у виробництво. При цьому досягається краще використання землі й виробничих потужностей, зберігаються робочі місця, працівники стабільно отримують заробітну плату. Дана тенденція є позитивною, проте необхідно збільшити надходження інвестиційних коштів у сільськогосподарське виробництво регіону.

Водночас, частина коштів (13 %) для фінансування діяльності сільськогосподарських підприємств надходить з державного бюджету. Як видно з таблиці 1, в основному кошти спрямовуються на часткове відшкодування суб'єктам господарювання вартості будівництва і реконструкції тваринницьких ферм, здешевлення кредитів та на розвиток садівництва. Проте необхідно, що практично відсутні цільові програми з фінансування модернізації виробництва та стимулювання використання сучасних технологій у господарській діяльності.

**Таблиця 1. Розподіл видатків з державного бюджету України
на фінансування сільського господарства, млн. грн**

№	Назва програми	Роки			2011 р. до 2009 р., +, -
		2009	2010	2011	
1	Часткове відшкодування суб'єктам господарювання вартості будівництва й реконструкції тваринницьких ферм та комплексів і підприємств з виробництва кормів	-	-	500,0	500,0
2	Оздоровлення та відпочинок дітей працівників агропромислового комплексу	6,0	10,0	9,0	3,0
3	Підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації кадрів агропромислового комплексу	8,8	10,7	10,5	1,7
4	Селекція в тваринництві та птахівництві на підприємствах агропромислового комплексу	30,0	80,0	75,2	45,2
5	Державна підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів	-	-	5,0	5,0
6	Фінансування заходів із захисту, відтворення та підвищення родючості ґрунтів	-	-	5,0	5,0
7	Бюджетна тваринницька дотація та державна підтримка виробництва продукції рослинництва	500,0	-	100,0	-400,0
8	Селекція в рослинництві	30,0	40,0	30,0	0,0
9	Здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів	300,0	600,0	531,4	231,4
10	Заходи з охорони і захисту раціонального використання лісів, наданих у постійне використання агропромисловим підприємствам	17,0	20,0	17,8	0,8
11	Державна підтримка сільськогосподарської дорадчої служби	1,1	2,0	2,0	1,0
12	Організація і регулювання діяльності установ у системі АПК	412,8	471,5	11,7	-401,1
13	Закладання і нагляд за молодими садами, виноградниками та ягідниками	453,6	476,0	556,8	103,2
14	Часткова компенсація вартості складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва	-	-	10,0	10,0
15	Державна підтримка розвитку хмелярства	50,4	84,0	98,3	47,9
	Разом	1809,6	1794,2	1962,6	153,0

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Житомирській області.

Фінансування сільськогосподарського виробництва здійснюється також за рахунок місцевого бюджету. Грошові ресурси виділяються на програми, спрямовані на розвиток м'ясного та молочного скотарства, підтримку сільськогосподарських кооперативів та на індивідуальне житлове будівництво. В 2011 р. заплановано виділити 1700 тис. грн для фінансування програм, пов'язаних з розвитком аграрного комплексу, однак, даних коштів недостатньо для суттєвого покращання показників господарської діяльності (табл. 2).

Таблиця 2. Видатки із Житомирського обласного бюджету на фінансування комплексних програм у сільському господарстві, тис. грн

№ з/п	Назва програми	Роки			2011 р. до 2009 р., +/-
		2009	2010	2011	
1.	«Програма розвитку м'ясного скотарства в Житомирській області на 2005–2012 роки»	150,0	-	150,0	0,0
2.	«Програма розвитку молочного скотарства в Житомирській області до 2015 року»	-	-	500,0	500,0
3.	«Програма підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у Житомирській області на період до 2015 року»	-	236,0	300,0	300,0
4.	«Комплексна програма індивідуального житлового будівництва на селі «Власний дім», на 2007–2011 роки»	278,0	369,7	750,0	472,0
5.	Програма хімічної меліорації (вапнування кислих ґрунтів)	802,2	700,0	-	-802,2
	Всього	1230,2	1305,7	1700,0	469,8

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Житомирській області.

Обсяг виділених коштів на розвиток сільського господарства незначний, порівняно з країнами Європи, де субсидії та пряма грошова допомога у 2010 р. склали 43,3 млрд євро (тобто 37 % бюджету ЄС), з яких Франції було виділено 10 млрд. євро, Італії – 5,4 млрд. євро, Німеччині – 6,6 млрд євро. В ЄС дотації на 1 га землі, що знаходиться в обробітку, становлять близько 272 євро, в Україні за 2010 р. вони склали лише 20 коп. на 1 га, а в 2011 р. будуть ще меншими [5].

Економічно розвинуті країни виділяють найбільші суми на підтримку виробників продуктів харчування. Обсяги компенсацій вартості продукції сільського господарства в окремих країнах досягають до 70 % (рис. 2). Фермер у цих країнах отримує за рахунок ринкових платежів тільки частину доходів, інша частка компенсується державою. Характерними для Європи є також державні закупівлі продукції для формування стратегічних запасів продовольства та стабілізації ситуації на ринку [3].

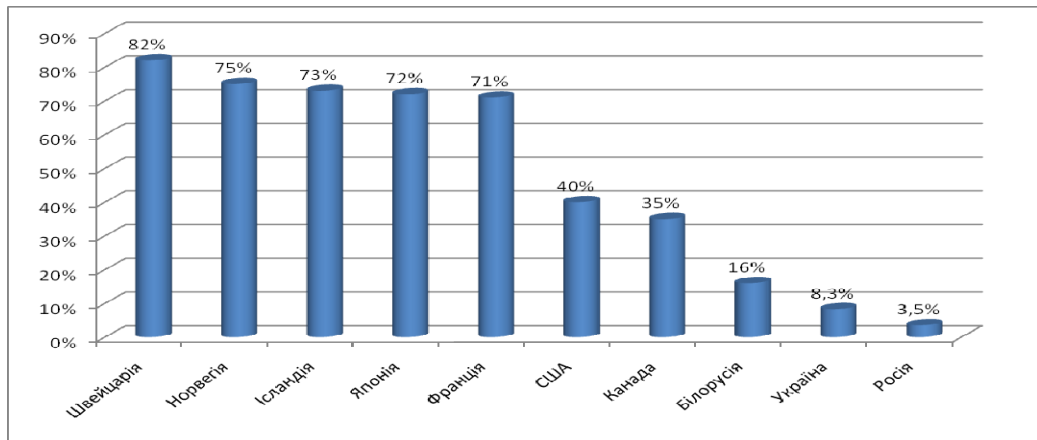

Рис. 2. Державна компенсація вартості сільськогосподарської продукції у світі за 2010 р.

Джерело: власні дослідження.

Основні інвестиції в сільське господарство розвинутих країн світу спрямовані на інтенсифікацію виробництва, запровадження передових досягнень науки, розвиток органічного землеробства та застосування енергозберігаючих технологій. Кошти виділяються на цільові проекти, що забезпечують конкурентоспроможність вітчизняного виробництва та створюють експортний потенціал країн. Бюджетні програми орієнтовані на довгострокову підтримку сільського господарства.

В Україні значно менші дотації в сільське господарство, при цьому асигнування в основному спрямовуються на кількісне виробництво продукції, а не на поліпшення її якості та інтенсифікацію виробництва. На нашу думку, кошти необхідно спрямовувати на фінансування високотоварного виробництва, а не підтримувати збиткові підприємства. Адже виявляється, що саме неефективність є для багатьох господарств досить зручною стратегією. Вона дозволяє списувати податкову заборгованість, одержувати дотації, не платити податок на прибуток і розраховувати на підтримку держави. Потрібно захищати підприємства-лідери, що виробляють якісну продукцію, орієнтовані на формування конкурентоспроможних продовольчих товарів в асортименті та обсягах, достатніх для задоволення попиту споживання на власному ринку і для стабільного нарощування експортного потенціалу.

Держава ставить до сільського господарства як до запевно збиткової діяльності, але аграрний бізнес може давати прибуток. Є чимало прикладів успішних підприємств, їх характерними рисами є наявність приватних інвестицій і новітні технології виробництва та управління. Ці господарства з'являються як успішна приватна ініціатива, але не як прямий наслідок державної підтримки. Їх

менеджери – це керівники, для яких АПК – це однозначно бізнес, у якому головним джерелом доходів є ринкова стратегія, а не пільги. Прикладом таких високотоварних господарств у Житомирській області є: ПАФ «Єрчики», керівник – Герой України В.О. Дідківський, ПСП «Саверці», керівник – А.К. Бойчук, ТОВ СП «Нібулон», керівник – Сорока І.В., СФГ ім. Мічуріна, керівник – Пилипчук В.І., СТОВ ім. Б.Хмельницького, керівник – Степанюк О.Я. та інші.

Досягти позитивних результатів економічної діяльності цим господарствам вдалося за рахунок створення високотоварного виробництва, власних переробних потужностей, запровадження нових технологій та інтенсифікації виробництва. Серед перспективних планів агропідприємств є підвищення рівня заробітної плати, досягнення економічної стабільності господарювання та освоєння сучасних енергозберігаючих технологій, що в комплексі має забезпечити високу конкурентоспроможність продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках. Даним господарствам не потрібна фінансова підтримка, необхідно лише створити умови для можливості ефективної діяльності в сільському господарстві, а саме: врегулювати цінову ситуацію на ринку та обмежити доступ неякісної іноземної продукції, все інше зробить ринок.

Бюджетне і централізоване фінансування повинно мати програмно-цільовий характер і спрямовуватися на: стимулювання високотоварного виробництва готової продукції, конкурентоспроможної на внутрішньому та зовнішньому ринках; інтенсифікацію виробництва за рахунок впровадження досягнень науково-технічного прогресу; стимулювання розвитку органічного землеробства, виробництва екологічно чистої продукції та використання енергозберігаючих технологій; здійснення наукових досліджень, запровадження нових вітчизняних технологій; придбання сучасної енергозберігаючої сільськогосподарської техніки та обладнання; створення інфраструктури та ринкових інститутів в агропромисловому виробництві.

Перспективи подальших досліджень

Перспективним напрямом майбутніх досліджень є пошук альтернативних шляхів залучення додаткових інвестицій у сільське господарство та узгодження механізму функціонування підприємств та інвесторів.

Висновки та пропозиції

1. Основними джерелами фінансування високотоварних сільськогосподарських підприємств у Житомирській області є самофінансування (48 %), інвестиції (26 %), державне фінансування (13 %) та ін. В сучасних умовах суб'єктам господарювання необхідно розраховувати, в першу чергу, на внутрішні фінансові ресурси, інші відіграють регулюючу і допоміжну роль.

2. В Україні значно менші дотації в сільське господарство порівняно з розвинутими країнами світу, при цьому асигнування, в основному, спрямовуються на кількісне виробництво продукції, а не на поліпшення її якості та модернізацію обладнання. Кошти необхідно виділяти на фінансування

високотоварного виробництва та на інтенсифікацію господарського процесу, а не на підтримку збиткових підприємств.

3. Високотоварним сільськогосподарським підприємствам не потрібна фінансова підтримка, необхідно лише створити умови для можливості ефективної діяльності в сільському господарстві, а саме: врегулювати цінову ситуацію на ринку та обмежити доступ неякісної іноземної продукції, все інше зробить ринок.

4. Бюджетне фінансування повинно мати програмно-цільовий характер та спрямовуватися на наукові дослідження, зокрема в галузях елітного насінництва і племінного тваринництва, проведення технологічних ярмарок, здійснення інвестицій, які впливають на зниження затрат, поліпшення якості робіт і продукції, розвиток інфраструктури сіл і сільськогосподарських ринків, освіти та професійне навчання, здійснення державних замовлень.

Література

1. Власов В.І. Підтримка сільгоспвиробників у зарубіжних країнах / В.І. Власов // Економіка АПК. – 2009. – № 5. – С. 22–26.

2. Збарський В.К. Конкурентоспроможність високотоварних сільськогосподарських підприємств: монографія / В.К. Збарський, М.А. Місевич. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 310 с.

3. Онегіна В. Зміна аграрної парадигми та державна аграрна політика у розвинутих країнах / В.Онегіна // Економіка України. – 2010. - №11. – С. 62–72.

4. Лукінов І.І. Вибрані праці: у 2-х кн. / І.І. Лукінов.– К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – Кн.1. – 816 с.

5. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Полісся і західного регіону України / редкол.: В.М. Зубець (голова) та ін. – К.: Аграрна наука, 2010. – 944 с.

6. Панасюк Б.Я. Фінансове забезпечення розвитку агропромислового комплексу / Б.Я. Панасюк, Ф.О. Ярошенко // Стратегія економічного розвитку України: Науковий збірник. – 2003. – Вип. 14. – С. 71–79.

7. Перспективи розвитку АПК в умовах членства України в СОТ: методичні рекомендації. – Луганськ, 2008. – С. 26–28.

8. Роль соціального капіталу та локальних ініціатив у забезпеченні сільського розвитку. Доповіді Міжнародного симпозіуму (16–18 травня 2007р., м. Житомир.) – 2007. – 354 с.

9. Саблук П.Т. Світове і регіональне виробництво аграрної продукції: монографія / П.Т. Саблук. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 210 с.

10. Про соціально-економічне становище Житомирської області за січень-квітень 2011 року [Електронний ресурс] / Головне управління статистики у Житомирській області // Офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.stat.ic.zt.ua/>

11. Макроекономічні показники розвитку аграрного сектора України
[Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики та продовольства //
Офіційний сайт. – Режим доступу: <http://new.minagro.gov.ua/>
